

Sygn. akt III CZP 114/16

UCHWAŁA
składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 20 czerwca 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Dariusz Zawistowski (przewodniczący)
SSN Teresa Bielska-Sobkowicz
SSN Dariusz Dończyk
SSN Jacek Gudowski
SSN Iwona Koper (sprawozdawca)
SSN Anna Owczarek
SSN Roman Trzaskowski

na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 20 czerwca 2017 r.,
przy udziale Rzecznika Finansowego Aleksandry Wiktorow
oraz prokuratora Prokuratury Krajowej Wojciecha Kasztelana
po rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Rzecznika Finansowego
we wniosku z dnia 9 grudnia 2016 r., (...),

"Czy art. 50 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o
ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu
Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (t.j.
Dz.U. z 2013 r., poz. 392 z późn. zm.) ma zastosowanie do szkód
powstałych przy udziale psa wykorzystywanego przez rolnika
użytkowo w gospodarstwie rolnym?"

podjął uchwałę:

Przepis art. 50 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (jedn. tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 2060 ze zm.) ma zastosowanie do szkód wyrządzonych przez psa wykorzystywanego przez rolnika użytkowo w gospodarstwie rolnym.

UZASADNIENIE

Rzecznik Finansowy, działając na podstawie art. 60 § 1 w związku z art. 60 § 2 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (jedn. tekst Dz.U. z 2016 r., poz. 1254), zwrócił się z wnioskiem o podjęcie uchwały rozstrzygającej zagadnienie prawne przytoczone na wstępie.

Wskazał na różną praktykę zakładów ubezpieczeń co do uznawania odpowiedzialności za szkody związane z posiadaniem gospodarstwa rolnego, wynikającą z rozbieżności występujących w tym zakresie w orzecznictwie sądowym. Część zakładów ubezpieczeń odmawia wypłaty odszkodowań z umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej (dalej: „OC”) rolników za szkody wyrządzone przez psa, pomimo że chodzi o psa wykorzystywanego użytkowo w gospodarstwie przez ubezpieczonego rolnika, jako pies stróżujący, albo wykorzystywanego w pasterstwie. Powołują się na prezentowany w orzeczeniach niektórych sądów pogląd, że szkoda wyrządzona przez psa wykorzystywanego w gospodarstwie nie ma związku z posiadaniem gospodarstwa, gdyż pies nie jest zwierzęciem gospodarskim w rozumieniu art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz.U. z 2007 r. Nr 33, poz. 921 ze zm.) i nie uzasadnia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń na podstawie art. 50 ust.1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 392 ze zm.: dalej jako „u.u.o.”). W innych przypadkach zakłady ubezpieczeń uznają odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez psa, opierając się na orzecznictwie,

zgodnie z którym w przypadku szkody wyrządzonej przez psa wykorzystywanego w gospodarstwie użytkowo zachodzi odpowiedzialność ubezpieczyciela.

Zdaniem Rzecznika Finansowego na aprobatę zasługuje stanowisko, że pies wykorzystywany w gospodarstwie rolnym użytkowo, tj. pilnujący maszyn urządzeń rolniczych, inwentarza, plonów przed dzikimi zwierzętami oraz nieupoważnionymi osobami trzecimi, jak również służący zapewnieniu spokoju siedliska i prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa, stanowi element gospodarstwa rolnego, zatem szkody powstałe z jego udziałem powinny być uznane za funkcjonalnie związane z posiadaniem gospodarstwa rolnego. Za element gospodarstwa winny być uznane również psy pasterskie, niezbędne przy chowaniu i ochronie inwentarza.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kwestia stosowania art. 50 u.u.o. w związku z szeroko rozumianym funkcjonowaniem psa w ramach gospodarstwa rolnego jest rozstrzygana w orzecznictwie niejednolicie. Można wskazać zarówno orzeczenia przyjmujące odpowiedzialność ubezpieczyciela na podstawie tego przepisu (por. np. wyroki Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 28 kwietnia 2016 r., III Ca 100/16, nie publ., oraz Sądu Okręgowego w Sieradzu z dnia 18 marca 2015 r. I Ca 56/15, nie publ.) jak też wyłączające taką odpowiedzialność (por. np. wyroki Sądu Okręgowego w Łomży z dnia 24 kwietnia 2014 r., I Ca 122/14, nie publ., oraz Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 13 stycznia 2015 r., I ACa 656/14, nie publ.). Różnica wyrażonych w nim stanowisk wynika z różnej kwalifikacji psa jako składnika gospodarstwa rolnego.

Podstawę prawną odpowiedzialności cywilnej za zwierzęta domowe i hodowlane określa art. 431 § 1 k.c. nakładający na osobę, która chowa zwierzę albo się nim posługuje obowiązek naprawienia wyrządzonej przez nie szkody niezależnie od tego, czy było pod jego nadzorem, czy też zabłąkało się lub uciekło, chyba że ani on, ani osoba za którą ponosi odpowiedzialność nie ponoszą winy. Odpowiedzialność przewidziana w art. 431 § 1 k.c. zachodzi wówczas, gdy zwierzę działa z własnego popędu, a więc w wyniku samoistnego, niezależnego od człowieka zachowania się. Przepis ten ma charakter szczególny i wyłącza

zastosowanie ogólnej podstawy odpowiedzialności przewidzianej w art. 415 k.c. Podmiotem odpowiedzialności za szkodę jest każdy, kto zwierzę chowa albo się nim posługuje, zatem sprawuje władztwo nad zwierzęciem, przy czym na zasadzie domniemania winy w nadzorze odpowiada on także za osoby, którym powierzył pieczę nad zwierzęciem.

Zgodnie z art. 50 ust. 1 u.u.o., odszkodowanie z ubezpieczenia OC rolników przysługuje, jeżeli rolnik, osoba pozostająca z nim we wspólnym gospodarstwie domowym lub osoba pracująca w jego gospodarstwie rolnym są obowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z posiadaniem przez rolnika tego gospodarstwa rolnego szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, bądź też utraty zniszczenia lub uszkodzenia mienia. Stosownie do ust. 2 art. 50 u.u.o., przepis ust. 1 stosuje się również, jeżeli szkoda powstała w związku z ruchem pojazdów wolnobieżnych w rozumieniu przepisów o ruchu drogowym, będących w posiadaniu rolników posiadających gospodarstwo rolne i użytkowanych w związku z posiadaniem tego gospodarstwa rolnego. Na podstawie art. 51 u.u.o. ubezpieczeniem OC rolników objęta jest odpowiedzialność cywilna rolnika oraz każdej osoby, która pracując w gospodarstwie rolnym w okresie trwania ochrony ubezpieczeniowej wyrzuciła szkodę w związku z posiadaniem przez rolnika gospodarstwa rolnego.

Obowiązujący przed dniem 1 stycznia 2004 r. § 9 ust. 1 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 30 grudnia 1993 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego (Dz.U. Nr 134, poz. 653 ze zm.) stanowił, że odszkodowanie z ubezpieczenia OC przysługuje, jeżeli rolnik lub osoba pracująca w jego gospodarstwie rolnym są zobowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego czynem niedozwolonym szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, bądź też polegającą na utracie, zniszczeniu lub uszkodzeniu mienia.

Wcześniejsze rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 18 grudnia 1990 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego (Dz. U. Nr 89,

poz. 526 ze zm.) przewidywało, że odszkodowanie z ubezpieczenia OC rolników przysługuje, jeżeli rolnik, osoby bliskie rolnikowi lub osoby pracujące w gospodarstwie rolnym prowadzonym przez rolnika były na podstawie obowiązującego prawa zobowiązane do zapłacenia odszkodowania za zdarzenie, którego następstwem była śmierć, uszkodzenie ciała, roztrój zdrowia bądź utrata, zniszczenie lub uszkodzenie mienia. Przepis ten był wykładany w związku z § 1 tego rozporządzenia, wskazującym, że rozporządzenie określa ogólne warunki obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Rozporządzenie z 1990 r. wprowadziło po raz pierwszy ograniczenie odpowiedzialności ubezpieczyciela do szkód powstałych w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, z pominięciem jednocześnie odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez rolnika w życiu prywatnym.

Przedstawione regulacje prawne pokazują, że formuła dotycząca zakresu ochrony ubezpieczeniowej od odpowiedzialności cywilnej rolnika oparta jest na kryterium podmiotowo - funkcjonalnym. Od wejścia w życie ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych odszkodowanie przysługuje za szkodę wyrządzoną „w związku z posiadaniem” przez rolnika gospodarstwa podczas gdy wcześniej przysługiwało ono za szkodę wyrządzoną „w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego” lub „z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego”. Wprowadzenie w art. 50 ust. 1 u.u.o nowego kryterium funkcjonalnego i powiązanie go z posiadaniem gospodarstwa rolnego wskazuje na szersze ujęcie zakresu odpowiedzialności z tytułu ubezpieczenia OC. Związek z posiadaniem jest pojęciem obejmującym swoim zakresem nie tylko skutki zdarzeń związanych z prowadzeniem gospodarstwa, czyli skutki działań rolnika, lecz także skutki jego zaniechań (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2017 r., V CSK 163/16, nie publ.).

Związek zdarzenia sprawczego z prowadzeniem lub z posiadaniem gospodarstwa rolnego był już przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. W orzecnictwie dotyczącym wcześniejszych regulacji prawnych, w wyroku z dnia 24 listopada 2005 r. III CK 235/05, (nie publ.). Sąd Najwyższy odwołał się do treści

przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników wskazując, że chodzi o czynności niezbędne do prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa rolnego związane w tak ścisły sposób z gospodarowaniem, że bez nich gospodarstwo nie mogłoby funkcjonować, a w wyroku z dnia 14 grudnia 1998 r., III CKN 71/98 (OSNC 1999 nr 5, poz. 99) do czynności ściśle związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego zaliczył bieżące naprawy i remonty zabudowań. Teza sformułowana na gruncie § 9 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 30 grudnia 1993 r., w wyroku z dnia 21 maja 2002 r., III CKN 957/00 (nie publ.) o funkcjonalnym, a nie przyczynowym związku zdarzenia sprawczego z prowadzeniem gospodarstwa rolnego została potwierdzona przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 12 kwietnia 2013 r., IV CSK 565/12 (OSNC–ZD 2014, nr A, poz. 17), dotyczącym stanu prawnego istniejącego po wejściu w życie ustawy o ubezpieczeniu obowiązkowym z dnia 22 maja 2003 r.

Wymieniona ustawa w art. 2 ust. 1 pkt 4 definiuje pojęcie gospodarstwa rolnego; oznacza ono obszar użytków rolnych, gruntów pod stawami oraz sklasyfikowanych jako użytki rolne gruntów pod zabudowaniami, przekraczający 1,0 ha, jeżeli podlega w całości lub części opodatkowaniu podatkiem rolnym, a także obszar takich użytków i gruntów niezależnie od jego powierzchni, jeżeli jest prowadzona na nim produkcja rolna stanowiąca dział specjalny w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych. Niepełny charakter przytoczonej definicji powoduje, że przy ocenie, czy szkoda została wyrządzona w związku z posiadaniem gospodarstwa rolnego zachodzi konieczność odwołania się do art. 55³ k.c., zgodnie z którym za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa.

W orzecznictwie wskazuje się, że nie każdy rodzaj korzystania ze składników majątkowych wchodzących, zgodnie z przyjętym wyjaśnieniem, w skład gospodarstwa rolnego jest manifestowaniem posiadania gospodarstwa rolnego, lecz tylko taki, który jest związany z funkcjonowaniem gospodarstwa jako zorganizowanego kompleksu gospodarczego. Wyjęcie rzeczy z gospodarstwa rolnego prowadzonego przez rolnika i użycie jej poza gospodarstwem w celu niezwiązanym z produkcją rolną, nie czyni szkody wyrządzonej przy wykorzystaniu

tej rzeczy szkodą pozostającą w związku z prowadzeniem przez rolnika gospodarstwa rolnego. Zwierzę hodowane w gospodarstwie rolnym jest jego składnikiem, gdy tworzy z nim zorganizowaną całość. Wyjęte z tego gospodarstwa i używane w innym celu niż właściwy ze względu na profil produkcji przestaje być takim składnikiem (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2013 r., IV CSK 565/12). Zarówno art. 55³ k.c. wskazujący wprost na inwentarz, w skład którego wchodzi sprzęt potrzebny do produkcji (inwentarz martwy) oraz zwierzęta chowane w gospodarstwie (inwentarz żywy), jako potencjalny składnik gospodarstwa rolnego, jak i art. 50 u.u.o. nie wyłącza możliwości uznania psa za składnik gospodarstwa rolnego, z którego zachowaniem łączy się odpowiedzialność ubezpieczyciela. Podstawy do takiego wyłączenia nie daje również art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich, definiujący określenie „zwierzęta gospodarskie”. Do unormowań tej ustawy nie odwołują się przepisy kodeksu cywilnego ani ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, w której pojęcie „zwierzę gospodarskie” nie występuje, a jej zakres i przedmiot, tj. sprawy z zakresu hodowli oraz zachowania zasobów genetycznych, oceny wartości użytkowej i hodowlanej, prowadzenie ksiąg hodowlanych i rejestrów oraz nadzór nad hodowlą i rozrodem zwierząt gospodarskich, nie łączy się z problematyką odpowiedzialności cywilnej rolników.

O tym, czy zachowanie psa może stanowić zdarzenie objęte ochroną ubezpieczeniową powinny decydować kryteria funkcjonalne wypracowane w orzecznictwie w związku ze stosowaniem art. 50 u.u.o. oraz okoliczności konkretnej sprawy.

Posiadanie i wykorzystywanie psów w gospodarstwach rolnych jest normalną i dość powszechną praktyką w warunkach wiejskich. Jeżeli zwierzęta te pełnią użytkową rolę w gospodarstwie np. pilnując inwentarza, zbiorów lub maszyn i urządzeń wykorzystywanych w tym gospodarstwie, zapewniając jego bezpieczeństwo, albo jako psy pasterskie, to stanowią element gospodarstwa niezbędny do jego funkcjonowania, a więc pozostają z nim w funkcjonalnym związku. W konsekwencji, szkody przez nie wyrządzone – w przeciwieństwie do szkód wyrządzonych przez psy chowane dla przyjemności, a więc domowe -

powinny być objęte odpowiedzialnością zakładu ubezpieczeń. Samo zdarzenie będące źródłem szkody nie musi mieć ścisłego związku z działalnością gospodarstwa, wymaganie takie bowiem nie wynika z art. 50 u.u.o.

W takich przypadkach, szczególnie w razie szkód osobowych, gdy w rachubę wchodzi takie świadczenia jak renta lub koszty leczenia, potrzeba zapewnienia ochrony osobom poszkodowanym i zabezpieczenie ich przed skutkami niemożności uzyskania odszkodowania od bezpośrednio odpowiedzialnego za szkodę jest uzasadniona i ze względów społecznych wskazana.

Z tych względów podjęto uchwałę, jak na wstępie.

aj

r.g.